

Tomasz Gliniecki
Dmitriy Panto

Krzywy obraz wojny. Armia Czerwona w Gdańsku i Prusach w 1945 r.

RECENZENT

prof. zw. dr hab. Waldemar Rezmer

REDAKTOR PROWADZĄCY

Agata Piedziewicz

REDAKCJA

Natalia Maliszewska

KOREKTA

Edyta Chrzanowska / e-DYTOR

PROJEKT GRAFICZNY

tatastudio

NA OKŁADCE

Sowiecki żołnierz w płonącym porcie w Tolkmicku podczas inscenizowania walk w strefie nadmorskiej
(fot. Arkadij Szajchet; Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku)

Copyright © by Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku 2019

Wydanie I

ISBN 978-83-65957-16-0

WYDAWCA

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku
pl. Władysława Bartoszewskiego 1, 80-862 Gdańsk
tel. + 48 58 323-75-20, fax +48 58 323-75-30
e-mail: wydawnictwo@muzeum1939.pl
www.muzeum1939.pl

DRUK I OPRAWA

Petit Skład–Druk–Oprawa Wojciech Guz i Wspólnicy Spółka Komandytowa
Lublin

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Tomasz Gliniecki – Działalność fotokorespondentów wojennych	8
1.1. Zwycięzcy	8
1.2. Zwyciężeni	26
1.3. Zdobywane umocnienia	42
1.4. Zniszczony sprzęt	48
1.5. Oblicza zemsty	56
Rozdział 2. Tomasz Gliniecki – Najważniejsze walki 2. Frontu Białoruskiego w 1945 r.	64
2.1. Operacja wschodniopruska	64
2.1.1. Przełamanie linii frontu (14–19 stycznia)	65
2.1.2. Zmiana kierunku uderzenia i wyjście nad Zalew Wiślany (20–26 stycznia)	68
2.1.3. Walki z cofającą się 4. Armią niemiecką (26–31 stycznia)	73
2.2. Operacja wschodniopomorska	86
2.2.1. Uderzenie rozcinające (24 lutego–5 marca)	88
2.2.2. Wyjście na linię umocnień podmiejskich (6–13 marca)	91
2.2.3. Walki na podejściach oraz szturm Gdyni i Gdańska (14–31 marca)	93
2.2.4. Sytuacja operacyjna nad Zatoką Gdańską w początkach kwietnia 1945 r.	94
Rozdział 3. Tomasz Gliniecki – Czerwonoarmiści na zdobytych ziemiach	106
Rozdział 4. Tomasz Gliniecki – Fotoreportaże	126
4.1. Zwycięstwo pod Grunwaldem	126
4.2. Młynary w ogniu	132
4.3. Płoną statki w Tolkmicku	144
4.4. Czołg w ruinach Elbląga	152
4.5. Gdańskie powtórki z walk	158
4.6. Straż na wybrzeżu	168
4.7. Wraki przy Kępie Oksywskiej	176
Rozdział 5. Dmitriy Panto – Arkadij Szajchet i jego fotografie (1898–1959)	196
Bibliografia	203
Wykaz skrótów	208

Wstęp

Wydarzenia ostatniego roku II wojny światowej, do których doszło na dzisiejszych ziemiach polskich, nadal są w niewystarczającym stopniu rozpoznane naukowo. Jest to skutek długotrwałego działania dogmatu geopolitycznego, pozbawiającego historyków niezależności badawczej i nakazującego przyjmować przebieg konfliktu oraz jego konsekwencji według subiektywnego postrzegania jednego ze zwycięskich mocarstw. Powojenna Polska, poddana dyktatowi Związku Sowieckiego w kwestiach politycznych, gospodarczych oraz historiograficznych, przez kilkadziesiąt lat nie miała wystarczającego dostępu do archiwów, a co za tym idzie – możliwości ustalenia faktów oraz interpretacji zdarzeń. Dopiero w ostatnim czasie w Federacji Rosyjskiej odtajniono i upowszechniono wiele dokumentów dotyczących konfliktu niemiecko-sowieckiego z lat 1941–1945. Dzięki temu również twórcy niniejszego albumu mogli pozyskać zarówno prezentowane fotografie, jak i liczne materiały archiwalne dotyczące walk i pobytu Armii Czerwonej na terenach dolnego biegu Wisły i wybrzeża Zatoki Gdańskiej. Zasób ten stał się dla autorów podstawą do rozszerzenia dotychczasowych badań nad propagandą i mitami wojennymi, które fałszywie prezentują obraz „wyzwolenia”, w szczególności na przekazanych Polsce po wojnie tzw. Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Zamieszczone w publikacji zdjęcia i opisy dotyczą głównie terenów wchodzących w skład dzisiejszych województw pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. Historycznie zaś, w pierwszych miesiącach 1945 r., czyli w prezentowanym w albumie okresie, ziemie te leżały na skraju dwóch okręgów administracyjnych III Rzeszy – Gdańsk-Prusy Zachodnie oraz Prusy Wschodnie. Przed wojną był to obszar zajmowany przez Wolne Miasto Gdańsk, polskie Pomorze oraz niemiecki okręg wschodniopruski. Natomiast w początkowych tygodniach funkcjonowania powojennej administracji polskiej Elbląg i powiaty powiślańskie – z przedwojennej rejencji zachodniopruskiej Prus Wschodnich – należały do okręgu mazurskiego. Dopiero z czasem zostały one przeniesione do nowo utworzonego województwa gdańskiego. Złożoność geograficzna, administracyjna i nazewnicza była powodem dyskusji nad tytułem albumu, a jego ostateczne brzmienie jest efektem konsensusu.

Najważniejszym materiałem źródłowym przy pracach nad książką były oczywiście zdjęcia Arkadija Szajcheta. Pozyskano je do zasobu Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku z archiwum rodzinnego fotografa będącego dziś w dyspozycji Marii Żotikowej, jego wnuczki. W albumie wykorzystano jedynie część fotografii, jednak reprezentatywną dla całości kolekcji. Doboru dokonano na podstawie liczby kadrów z określonej problematyki, powtórzeń podobnych ujęć oraz rezygnacji ze zdjęć, które nie mają uzasadnienia tematycznego, czyli nie ukazują funkcjonowania żołnierzy 2. Frontu Białoruskiego (FB) Armii

Czerwonej na zdobywanych terenach w pierwszych miesiącach 1945 r. Większości fotografii nie publikowano wcześniej, a jeśli pojedyncze z nich były już prezentowane w książkach, traktowano je tylko jako ilustracje do tekstu i nie odnosiły się do szerszych zagadnień tu przedstawionych.

Niezbędnym wsparciem źródłowym okazała się dokumentacja zgrupowań i jednostek wojskowych Armii Czerwonej, a także akta personalne zgromadzone przede wszystkim w Centralnym Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej w Podolsku. Ważnym uzupełnieniem były wojenne mass media pozwalające przywołać aktualne dla opisywanych zdarzeń indoktrynacyjne sposoby prezentacji zwycięskich walk i postaw czerwonoarmistów. Merytoryczną podbudowę do szczegółowych analiz stanowiły liczne opracowania, zarówno rosyjskie, polskie, jak i niemieckie, wielostronnie odnoszące się do poruszanej tematyki.

Album jest podzielony na pięć rozdziałów. Trzy początkowe ujmują zagadnienia problemowo. W pierwszym rozdziale zaprezentowano pozycję sowieckich fotokorespondentów wojennych w strukturze Armii Czerwonej, ich powinności i sposoby działania. Pokazano tu i opisano najważniejsze grupy tematów rejestrowanych na zdjęciach podczas wypełniania wskazanych przez zwierzchników zadań propagandowych i informacyjnych. W pierwszej kolejności fotografowano zwycięzców, zasłużonych dowódców i bohaterów walk, sprawdzony w boju sprzęt. Dalej znalazły się obrazy pokonanych Niemców – martwych i żywych. Idących do niewoli, deportowanych lub pozostających w zdobytych miejscowościach. Chlubnie rejestrowano też zniszczoną technikę wojenną przeciwnika, ruiny miast, indywidualne i państwowe zdobycze sowieckie. Wyjątkowym tematem jednej z grup fotografii było dokonanie zemsty na znienawidzonym wrogu i pohańbienie jego ziemi.

Rozdział drugi przybliży działania ofensywne 2. FB na ówczesnym styku Prus Wschodnich i Zachodnich, czyli dzisiejszych ziemiach Polski północnej, ze szczególnym uwzględnieniem uczestnictwa w nich 5. Armii Pancernej Gwardii, w której służył autor zdjęć st. lejtn. Arkadij Szajchet. Podczas operacji wschodniopruskiej, kiedy czołgiści znajdowali się na przodzie zgrupowania frontowego, fotografie wykonywano tuż po zdarzeniach. Przy operacji wschodniopomorskiej, kiedy armia pancerna rozpoczęła dozorowanie wybrzeża Morza Bałtyckiego dopiero po zakończeniu walk o Gdańsk i Gdynię, zdjęcia również robiono po dłuższym czasie.

W rozdziale trzecim ukazano Armię Czerwoną jako zwycięskie wojsko, które funkcjonuje na zdobytych, należących dotąd do wroga terytoriach. Z pomocą pozyskanych fotografii i zanalizowanej dokumentacji ukazano, że w niewielkim stopniu zważano wówczas na docelowe przekazanie tych ziem powojennej Polsce, prowadząc rabunkowy zabór ziem w ramach reparacji wojennych. Zachowanie czerwonoarmistów było dalekie od humanitaryzmu – w wielu przypadkach cechowało je pijaństwo, grabieże, gwałty i podpalenia. Zjawiska te omówiono, opierając się na dokumentach ujawniających nie tylko przewiny, lecz także próby zapobiegania fałszywie pojmowanej zemście.

Kolejny rozdział skonstruowano z fotoreportaży autorstwa Arkadija Szajcheta. Niektóre zdarzenia uwiecznione na zdjęciach opisano na podstawie zazwyczaj nieznanych dotąd materiałów źródłowych, stawiających działania fotoreportera, a na jego przykładzie funkcjonowanie sfery informacyjnej Armii Czerwonej, w zupełnie nowym świetle. Jednocześnie w rozdziale tym zrezygnowano z tradycyjnego podpisywania zdjęć jako ilustracji do tekstu. Zaprezentowano charakterystyczne dla fotoreporterskiego stylu pracy Szajcheta wartości artystyczne i poznawcze, wynikające z wykonania dużej liczby zdjęć. Dają one nie tylko wyobrażenie o kolejności i dynamice zdarzeń. Pozwalają zarazem – często dopiero poprzez większą liczbę fotografii, powtórzenia planu lub szersze kadry – ujawnić sztuczne budowanie planów zdjęciowych i imitowanie walk na potrzeby rejestracji wojny przy użyciu aparatów fotograficznych i kamer filmowych. Jest to wyjątkowy materiał badawczy. Dobitnie dowodzi on celowej inscenizacji zdarzeń oraz propagandowego charakteru wykonywanych fotografii.

Ostatni rozdział jest szerzej ujętym biogramem autora zdjęć, ukazującym fotoreportera jako postać uwikłaną w splót aktualnych wydarzeń społecznych i politycznych, także wojennych. Żyjącą i funkcjonującą w Związku Sowieckim jako państwie totalitarnym, a jednocześnie poświęcającą się pasji fotografowania, bez względu na ponoszone konsekwencje i późniejsze oceny swej działalności.

Maria Żotikowa, wnuczka fotoreportera, dba o fotograficzną spuściznę dziadka i upowszechnia jego twórczość z różnych okresów także poprzez organizowanie wystaw zdjęć. Arkadij Szajchet w pamięci rodzinnej jest postrzegany bardziej jako ofiara systemu sowieckiego niż jego współtwórca. Odmienne zdanie mogą mieć jednak dzisiejsi mieszkańcy zrujnowanych w ostatnich miesiącach wojny centralnych dzielnic Gdańska i Elbląga czy też niewielkich miasteczek Tolkmicko i Młynary, w których wzniesano ogień, aby zwiększyć atrakcyjność rejestrowanego materiału reporterskiego. Ten emocjonalny dylemat autorzy publikacji pozostawiają obiorcom albumu do indywidualnego rozstrzygnięcia.

Tomasz Gliniecki, Dmitriy Panto